

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Щериця С.І.,

к.ю.н., в.о. доцента кафедри публічно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет

У статті розглянуто процесуальну форму звільнення від кримінальної відповідальності як окрему структурну частину чинного КПК України. Наголошується на необхідності розмежування дискреційних та спеціальних підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачених КК України. Проведено загальнотеоретичний аналіз процесуальної форми звільнення від кримінальної відповідальності та з'ясовано, що її додержання забезпечує виконання всіх завдань кримінального судочинства, а саме: захист осіб, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, і загалом виконання спеціальних завдань на кожній стадії та інститутів кримінального провадження. Встановлено, що звільнення особи від кримінальної відповідальності виникає тільки в тоді, коли були всі підстави для покладання на особу такої відповідальності, та може виникати у наступних випадках: 1) дійове каяття; 2) примирення винного з потерпілим; 3) передача особи на поруки; 4) зміна обстановки; 5) закінчення строків давності та 6) спеціальні випадки, передбачені Особливою частиною КК України.

Ключові слова: процесуальна форма, суд, прокурор, обвинувачений, захисник, звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання, ухвала, закриття кримінального провадження, дискреційні підстави, спеціальні підстави.

Щериця С.И. / ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ФОРМА ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ / Белоцерковский национальный аграрный университет, Украина

В статье рассмотрена процессуальная форма освобождения от уголовной ответственности в качестве отдельной структурной части действующего УПК Украины. Отмечается необходимость разграничения дискреционных и специальных оснований освобождения лица от уголовной ответственности, предусмотренных УК Украины. Проведен общетеоретический анализ процессуальной формы освобождения от уголовной ответственности, и выяснено, что её соблюдение обеспечивает выполнение всех задач уголовного судопроизводства, а именно: защиты лиц, общества и государства от уголовных правонарушений, и в целом выполнение специальных задач на каждой стадии и институтов уголовного производства. Установлено, что освобождение лица от уголовной ответственности возникает только тогда, когда были все основания для возложения на лицо такой ответственности, и может возникать в следующих случаях: 1) действующее раскаяние; 2) примирение виновного с потерпевшим; 3) передача лица на поруки; 4) изменение обстановки; 5) истечение сроков давности и 6) специальные случаи, предусмотренные Особенной частью УК Украины.

Ключевые слова: суд, прокурор, обвиняемый, защитник, процессуальная форма, освобождение от уголовной ответственности, ходатайство, постановление, закрытие уголовного производства, дискреционные основания, специальные основания.

Scherytsia S.I. / PROCEDURAL FORM OF EXEMPTION FROM CRIMINAL RESPONSIBILITY / National agrarian university of Bila Tserkva, Ukraine

The article considers the procedural form of exemption from criminal liability as a structural part of the current of the CPC of Ukraine. It is noted necessity to distinguish between discretionary and special grounds for exempting a person from criminal responsibility provided for by the criminal code of Ukraine. Conducted theoretical analysis of the procedural form of exemption from criminal liability, and found that procedural form of exemption from criminal liability is a separate structural part of the current criminal procedure code of Ukraine, the observance of which ensures that all tasks of criminal proceedings, namely to protect individuals, society and the state from criminal offences, and in General to perform specific tasks of each stage and institutes criminal proceedings. It is established that the release of a person from criminal liability arises only in those cases when there was every reason for laying in the face of such liability, and may occur in the following cases, namely: 1) a valid remorse; 2) reconciliation with the victim offender; 3) transfer of the person on bail; 4) modification of the environment; 5) the expiry of the limitation period, and 6) special cases stipulated by the special part of criminal code of Ukraine.

Key words: court, prosecutor, accused, lawyer, legal form, exemption from criminal liability of the application, resolution, closure of the criminal case, discretionary grounds, special grounds.

В умовах становлення України як правової, демократичної держави та у зв'язку з визнанням людини найвищою соціальною цінністю на державу покладається обов'язок закріплення у національному судочинстві України широкій системі юридичних гарантій захисту прав та свобод людини і громадянина.

Найвідчутніших перепоп у здійсненні своїх прав та законних інтересів людина зазнає у сфері кримінального судочинства, а тому, із закріпленням в судочинстві України принципу верховенства права нагальним є реформування вітчизняного кримінально-процесуального законодавства в питаннях утвердження та забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Конституція України, а саме ст. 19 визначає, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України». Діяльність суду, а також сторін та інших учасників кримінального провадження регламентується кримінальним процесуальним законом. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник

органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Іншими словами, суд та інші органи державної влади, які беруть участь у кримінальному провадженні, зобов'язані дотримуватися кримінально-процесуальної форми.

В юридичній літературі кримінально-процесуальна форма визначається як передбачений кримінально-процесуальним законом порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також громадян, залучених до сфери цієї діяльності, і як порядок вчинення й оформлення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень [1, с. 26]. Додержання процесуальної форми забезпечує виконання всіх завдань кримінального судочинства загалом, а саме: захисту осіб, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне право-

порушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Також процесуальна форма забезпечує виконання спеціальних завдань кримінального судочинства, тобто кожної стадії та інституту кримінального провадження. Сучасні тенденції розвитку кримінального та кримінально-процесуального законодавства зумовлюють необхідність створення реального та дієвого процесуального механізму реалізації відповідних положень законів України.

Визначною подією стало прийняття 19 листопада 2012 року нового КПК України. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності нарешті отримав належне законодавче оформлення у вигляді виділення в окрему структурну частину чинного КПК України.

Як відомо, кримінальний процес України носить публічний характер і при виявленні компетентними органами чи посадовими особами ознак кримінального правопорушення, після внесення відомостей про нього до Єдиного реєстру досудових розслідувань, незалежно від волі того, чий інтерес були порушені, розпочинається кримінальне провадження у визначених законом формах [3, с. 2–4]. У зв'язку з прийняттям нового КПК України процедура порушення та проведення кримінального провадження суттєво відрізняється від попередньої, проте багато питань як були, так і залишаються неврегульованими. Одним з таких питань є звільнення підозрюваного чи обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Так, відповідно до ст. 283 КПК України однією із форм закінчення досудового розслідування є звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, від кримінальної відповідальності, про що і вносяться відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності повинно бути складено за наявності для цього законних підстав, та повинно містити: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора; 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри; 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування; 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення; 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава; 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності; 9) дата та місце складення клопотання. До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності [9, с. 206–207]. Так, у ст. 285 КПК України вказується, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності

у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку [5, с. 44].

Під звільненням від кримінальної відповідальності слід розуміти передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [5, с. 58]. До випадків звільнення від кримінальної відповідальності належать: 1) дійове каяття; 2) примирення винного з потерпілим; 3) передача особи на поруки; 4) зміна обставин; 5) закінчення строків давності та 6) спеціальні випадки, передбачені Особливою частиною КК України.

Як зазначає Ю. В. Баулін, питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності виникає тільки в тих випадках, коли були всі підстави для покладання на неї такої відповідальності [5, с. 52]. Звідси логічним видається встановлення та подальше викладення у клопотанні прокурора, зокрема, доказів, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення (п. 6 ч. 1 ст. 287 КПК України). Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності (ст. 286) [6, с. 203–204]. Незалежно від думки потерпілого клопотання направляється до суду. Але й ст. 288 «Розгляд питання про звільнення від кримінальної відповідальності» не містить відомостей про вирішення долі підозрюваного у разі, коли потерпілий заперечує проти його звільнення від кримінальної відповідальності. Разом з тим, при вирішенні даного питання обов'язково враховується думка підозрюваного чи обвинуваченого. Так, у разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку (ст. 285 КПК України). Втім, не завжди таке клопотання надходить від прокурора. Відповідно до ч. 4 ст. 286 КПК України, якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження (наприклад, обвинувачений або його захисник) звертається до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання [8, с. 12–13].

Здійснивши загальнотеоретичний аналіз процесуальної форми звільнення від кримінальної відповідальності можна зробити висновок, що процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності є окремою структурною частиною чинного КПК України, додержання якої забезпечує виконання всіх завдань кримінального судочинства, а саме: захисту осіб, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, і загалом виконання спеціальних завдань на кожній стадії та інститутів кримінального провадження. Щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності, то вона виникає тільки тоді, коли були всі підстави для покладання на неї такої відповідальності, та може виникати у наступних випадках: 1) дійове каяття; 2) примирення винного з потерпілим; 3) передача особи на поруки; 4) зміна обставин; 5) закінчення строків давності та 6) спеціальні випадки, передбачені Особливою частиною КК України. Сучасні

тенденції розвитку кримінального та кримінально-процесуального законодавства зумовлюють необхідність створення реального та дієвого процесуального механізму реалізації відповідних положень законів України. Подальшого вивчення та вдосконалення потребує процесуальна

форма звільнення від кримінальної відповідальності, адже ті прогалини, які існують в діючому законодавстві неодмінно треба заповнити дієвими механізмами, а підґрунтям цьому можуть послужити праці науковців та практичних працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назаров В. В. Кримінальний процес України : Навчальний посібник / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – Вид. 2-ге, доп. і переробл. – К., 2008. – 584 с.
2. Рахунов Р. Д. Аналогия в советском уголовном процессе / Р. Д. Рахунов // Правоведение. – 1971. – № 2. – С. 68–75.
3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1968. – 470 с.
4. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (Серія : «Кодекси і закони України»). – К. : Видавничий дім «Скіф», 2006. – 472 с.
5. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : Монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстиніан, 2012. – 1224 с.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28967942> (28.02.2013р.).
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : 9-те видання, перероблене та доповнене / за редакцією М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
9. Леоненко И. В. Процессуальная форма освобождения от уголовной ответственности на основаниях, предусмотренных Особенной частью УК Украины / И. В. Леоненко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 25 (64). – 2013. – № 1. – С. 408–414.